

FONDUL ORGANOLOGIC ROMÂNESC DIN EPOCA VECHĂ ȘI CEA MEDIEVALĂ: ATESTĂRI ARHEOLOGICE

Doctor habilitat în studiul artelor **Victor GHILAȘ**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

THE ROMANIAN ORGANOLOGICAL FUND FROM THE OLD AND MEDIEVAL AGES: ARCHAEOLOGICAL CERTIFICATIONS

Summary. The article proposes to disclose the presence of the old organological fund in the musical practices of the communities from the Carpathian-Danubian-Pontic areas, viewed through the prism of pictographic and material samples found in the reference area by archaeologists. The analyses undertaken are in support of the idea that musical instruments went with the musicianship, with a wide range of uses and functions in various spheres of the everyday life of the natives – army life, spiritual life, religious rites and popular ceremonies, rhythmic and melodic support of the dance. Also, it can be inferred that for such practices they were not only claiming various musical instruments, but also large repertoires. The wide range of the aerophones in the organological heritage also shows the main community pursuits - agricultural work and shepherding - which has left its mark on the use of these tools.

Keywords: aulos, flute, organological fund, aerophone instruments, archaeological traces.

Rezumat. Articolul își propune să dezvăluie prezența fondului organologic vechi în practicile muzicale ale comunităților din cuprinsul carpato-danubiano-pontic, văzută prin prisma probelor de ordin pictografic și material, descoperite în spațiul de referință de către arheologi. Analizele întreprinse vin în sprijinul ideii că instrumentele muzicale au mers în pas cu arta muzicală, având o gamă largă de utilizări și funcții în diferite sfere ale vieții cotidiene a localnicilor – viața de arme, viața spirituală, desfășurarea ritualurilor religioase și a ceremoniilor populare, susținerea ritmică și melodică a dansurilor etc. De asemenea, se poate deduce că pentru astfel de practici reclamau nu doar instrumente muzicale diverse, ci și repertorii bogate. Ponderea ridicată a aerofonelor în patrimoniul organologic denotă și îndeletnicirile comunitare principale – munca agricolă și păstoritul –, care și-a lăsat amprenta asupra folosirii acestor instrumente.

Cuvinte-cheie: aulos, flaut, fond organologic, instrumente aerofone, vestigii arheologice.

Referințele organologice în teritoriul dintre Carpați și Dunăre parvin din cele mai străvechi vremuri și apar odată cu instrumentele muzicale propriu-zise. Astfel de informații s-au concentrat treptat în documente diacronice, care constituie surse primare – purtătoare de cunoștințe organologice. În arealul consemnat, astfel de izvoare sunt documentele istorice de sorginte orală, scrisă, murală, arheologică, acestea din urmă fiind și cele mai vechi. Cadrul menționat cuprinde mărturii de ordin *pictografic* și *material*, instrumentele muzicale rămânând cele mai prețioase și sigure pentru istoria muzicii vechi. Cercetările arheologice din a doua jumătate a secolului trecut, desfășurate în teritoriile de pe ambele maluri ale Prutului, prezintă dovezi edificatoare privind practicarea „aparatorilor sonore” în viața artistică a populației locale.

Multitudinea mărturiilor de natură grafică din antichitate, depistate în centrele populate de geto-daci, reprezintă imaginea cavalerului trac cu *lira* prinsă pe grumazul calului (figura 1), scene muzical-coregrafice cu prezența divinităților mitologice (centauri cu *liră*, eroși dansând în sunetele *naiului*, fauni cu *nai* (figura 2), Pan cu *timpanon* și *nai*, Apollo cu *liră*, Orfeu cântând la *chi-*

tară, satirul Marsyas cu *aulos* etc.), toate datând cu mult înaintea erei noastre (începând cu sec. VI a. Chr.).

Adoptarea și promovarea de către populația Daciei a afectuosului cult al zeității dionisiace la fel relevă mai multe simboluri muzicale decorative (figura 3).

Figura 1. Cavaler trac cu liră (sec. VI a. Chr.)

Figura 2. Interpret la nai-syrinx (sec. III p. Chr. – Mihalache-Ghica, Oltenia)

Figura 3. Chimvale aulos dublu pe relief dionisiac în marmură (sec. II a. Chr., Tomis?)

Scena artistică de pe decorul în relief din comuna Schitul de lângă Constanța (datează din sec. II-I a. Chr.) înfățișează menade dansând în acompaniamentul *lirei* și *crotalum*-ului [3, p. 373].

Tezaurul sonor autohton sporește simțitor în secolele II-III p. Chr., după cucerirea romană. O semnificație aparte dezvăluie descoperirile de pe litoralul Mării Negre. Probele arheologice cu conținut pictografic sunt remarcabile, în primul rând, prin diversitatea instrumentarului muzical și prin varietatea timbrală a grupărilor instrumentale reprezentate.

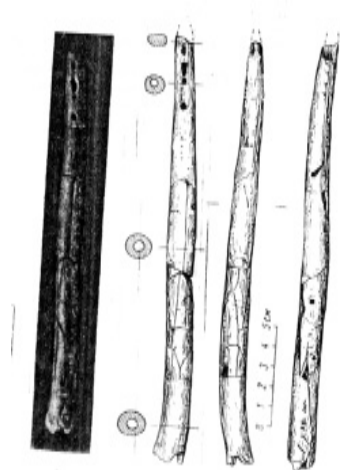
Imaginile sculpturale și inscripțiile atestate la Histria, Tomis, Callatis înfățișează în diferite ipostaze mai mulți muzicanți (instrumentiști) cântând din *aulos* simplu, *aulos* dublu, *syrinx* (*nai*), *liră*, *talgere*, *timpanon*, *clopote*, *trompete*, *carnyx*-uri, *harpe* s.a. Relieful aceleiași zeități dionisiace apare „pe o placă din marmură cu inscripție (241 p. Chr.), descoperită la Tomis, doi corybanți înarmați cu săbii și scuturi susțin ritmic un dans războinic în prezența lui Pan (cu tradiționalul

nai) și a lui Dionysos. Alt relief de epocă romană (sec. II p. Chr.) înfățișează doi copii zdrobind strugurii în sunetele unui *aulos* dublu și în ritmul *talgerelor* și *timpanon*-ului” [3, p. 370].

Adâncă prosternare pentru zeitatea vinului și euforiei a lăsat amprente bine pronunțate în monumentele epigrafice, care relevă prezența mai multor asociații muzicale (sec. III p. Chr.) la Histria [2, p. 10]. Pledează pentru cultivarea timpurie a practicii artistice de execuție în grup metopele (reliefurile) monumentului triumfal de la Adamclisi (Dobrogea), care reproduce grupurile de *corniști*, *buciumași*, *trompetiști* și *fluierași-aulodiști* (figura 4). La fel de importante din punct de vedere organologic sunt și reprezentările sarcofagului roman din câmpia sudică a Olteniei, între care se remarcă scenele muzicale inspirate din cultul bahic: personaje cu *talgere*, *nai*, *tibia*, măști teatrale ș.a. dezvăluie peisajul sonor al câmpiei dunărene, al Moldovei și al Transilvaniei [3, p. 378].

Figura 4. Metopă cu un grup de corniști, buciumași, trompetiști și fluierași-aulodiști (monumentul triumfal de la Adamclisi Tropaeum Traiani, Dobrogea)

Figura 5. Flaut din corn de cerb (apr. 10 mii de ani a. Chr. – Molodova, Cernăuți)

Documente importante cu caracter complex sunt cele *materiale* – instrumentele propriu-zise. Din punct de vedere cantitativ, acestea cedează simțitor celor anterior descrise, valoarea lor reală însă se impune a fi remarcată în mod deosebit.

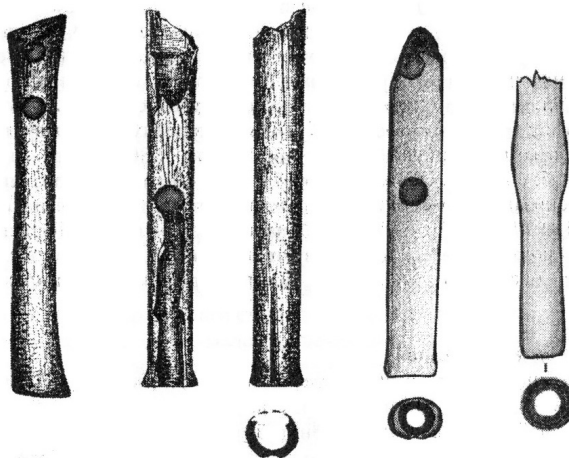
Printre cele mai vechi documente arheologice de acest gen, descoperite în arealul cercetat, unele ne parvin din paleolitic. Între aceste vestigii poate fi remarcat *flautul* confecționat din corn de cerb (figura 5), descoperit în stațiunea paleolitică cu mai multe straturi de cultură – Molodova 5 (în apropierea localității omonime situate pe malul drept al Nistrului în raionul Securenii, regiunea Cernăuți, azi în componența Ucrainei și datat de către arheologi cu o vechime de 13370 ± 540 ani [12, p. 13; 13, p. 129-130]. Mai menționăm aici relicva arheologică descoperită în comuna Pietre (în apropierea Bucureștilor) – un fragment de instrument muzical aerofon (din marmură zaharoasă), atribuit culturii Gumelnița (sec. XIX–XVIII a. Chr.). De perioada neoliticului țîn și uneltele de os, de presupus uz muzical: un trunchi de con tubular și o falangă perforată, osul tubular, cilindric cu orificiu lateral și deschis la ambele extreme. E considerat de specialiști ca fiind un *fluier* de os. Toate au fost descoperite în peștera din comuna Turdaș (Hunedoara) [4, p. 46]. O promițătoare sursă materială reprezintă tubul de os, descoperit la Saharna Mare (sec. X–IX a. Chr.), care, după toate probabilitățile, sugerează instrumentul muzical de tipul *tilincii* [8, p. 326]. Prezintă interes vestigiile arheologice atestate în săpăturile de la Ofatinți (figura 6), estimate ca fiind instrumente autofone de tipul *maracas*-ului (datează din perioada paleoliticului tardiv) [7, p. 14].

Bogate în conținut s-au dovedit a fi cele trei *fluieri* de os găsite la Niconia (Nikonion), localitate din Scythia de pe malul drept al Tyrasului, și *fluierul*

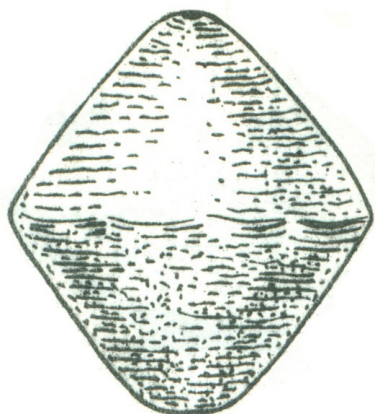
Figura 6. Maracas (din perioada paleoliticului tardiv – Ofatinți, Râbnița)

conservat în săpăturile cetățuiei de lângă localitatea Nadlymanskoye (sec. V a. Chr.), toate fiind dateate cu secolul al V-a a. Chr. [5, p. 182.]. Lucrate în os de animale, aceste piese de formă tubulară, goale în interior, cu diametre (cca 1,8 cm) și lungimi aproximativ egale (10-13 cm), majoritatea dintre ele având câte două găuri perforate pentru degete, fac dovada unor protoinstrumente muzicale, care puteau să emită structuri melodice cu un număr redus de sunete, de tip prepentatonic (figura 7). În șirul instrumentelor aerofone din antichitate, descoperite recent, se înscriu și relicvele organofone de tip *flaut-aulos*, identificate de arheologi într-o așezare de pe insula Berezani, situată în limanul bugo-nistrean, și la Olbia, cetate amplasată pe malul drept al limanului Bugului, în partea de sud, a căror vechime este datată cu secolul al VI-a a. Chr. După cum susțin cercetătorii arheologi, creșturile longitudinale, incrustate pe corpul osos al pieselor în discuție, denotă faptul că localnicii au încercat

Figura 7. Fragmente de fluieri lucrate în os (sec. V a. Chr. – Niconia, Scythia)

Figura 8. Zornăitoare (sec. IV-III a. Chr., Hansca-Pidașca, Ialoveni)

astfel să imite structura lemnoasă a mostrelor grecești care, din câte se știe, erau confecționate din trestie [5, p. 185]. De o valoare incontestabilă, de asemenea, ne apare fragmentul de *aulos* (*tibia*), extras din săpăturile de la Nadlymanskoye.

Datând de la sfârșitul secolului al IV-lea a. Chr., morfologia acestuia diferă de mostrele anterioare, așa cum se prezintă în forma unui *fluier traversier*, model organofon cunoscut încă vechii culturi paleolitice [5, p. 183]. La fel de apreciate ca informație și interpretare sunt cele trei fragmente separate de *aulos*, găsite în săpăturile cetății Histria (datează din sec. IV a. Chr.). Familiei fluierelor îi poate fi atribuit un al doilea instrument de suflat lucrat în os, cu proveniență din comuna Tariverde (Dobrogea), care datează din secolul al III-lea a. Chr. [3, p. 373], precum și „obiectele sonore”, atestate în așezarea Hansca-Pidașca (Ialoveni), ca aparținând perioadei precreștine (sec. IV-III a. Chr.) [9, p. 115].

În același context, un spor important de cunoaștere oferă și probele materiale certificate în era noastră. Fragmentele de *aulos* din os de pasăre descoperite în comuna Celei (Oltenia), datând din anul 350 p. Chr., semnaleză primele vestigii sigure apărute în Dacia [11, p. 46]. Mărturiile arheologice referitor la instrumentul idiofon *maracas* ar putea fi considerate și probele materiale descoperite în localitatea Dănceni (figura 8) ce aparțin culturii Cerneahov (sec. III-IV p. Chr.) [10, p. 79].

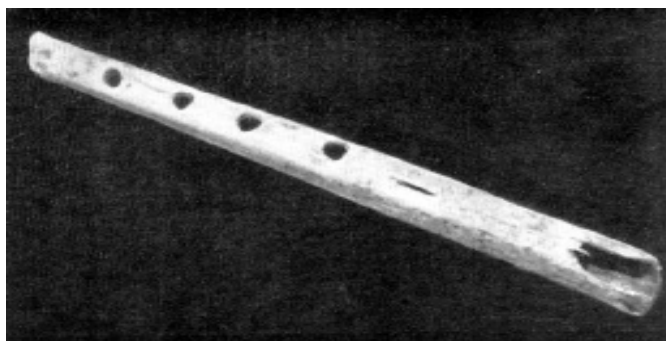
Organologia muzicală din perioada sclavagistă, deși e destul de difuză, vine să confirme atestările anterioare din regiunile stăpânite de lanțul Carpaților. Inedite și sigure în acest sens și, de altfel, singurele în secolele III-VI p. Chr., sunt dovezile materiale (fragmentele *aulos*-urilor din os) de la Callatis și Histria (figura 9). Faptul că fragmentele unor instrumente de suflat, identificate pe teritoriile cetăților pontice (Callatis, Histria) și în câmpia Dunării (Oltenia), se

datează pe o perioadă largă, cuprinsă între secolul III a. Chr. până către secolul VI p. Chr., ne îndreptățește să presupunem că populația locală a valorificat permanent în practica curentă instrumentele păstorești. Numai printr-o împământenire temeinică a acestor „unelte spirituale” pe teritoriul Daciei se explică trecerea *fluierului*, *buciumului*, *naiului* și a *cimpoiului* în patrimoniul organologic de mai târziu al poporului român [2, p. 17-19].

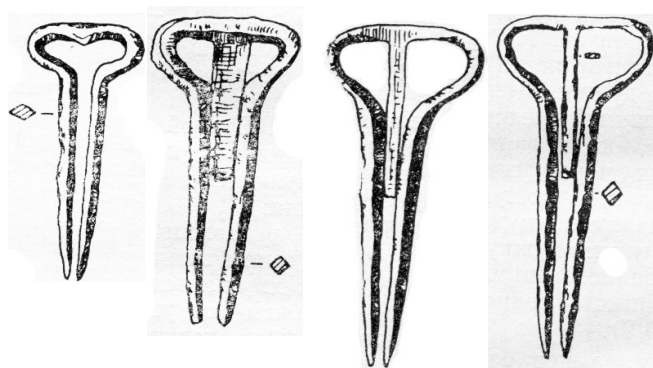
Demn de reținut faptul că probele materiale atribuite antichității se reduc, în bună parte, la instrumentele muzicale de suflat. Conținutul lor, din perspectiva menționată, nu se schimbă în mod considerabil nici în perioada imediat următoare (Evul Mediu). Lipsesc deocamdată testimonii asupra membranofonelor și cordofonelor, a căror absență rezidă mai întâi de toate în șansa infimă de conservare a acestora.

Perioada demarcării teritoriale a Daciei și instituirii de state separate pe cuprinsul ei este relevat de fluierul cu patru orificii pentru degete, descoperit la Garvăn-Dinogetia (Dobrogea, datează din sec. X p. Chr.) [1, p. 197-199], precum și de *fluierul* din os cu șase orificii, descoperit la Baraboși, lângă Galați [2, p. 23]. Se mai adaugă *drâmbel*e din fier (figura 10) găsite în săpăturile de la Orheiul-Vechi (sec. IX-X p. Ch.) [6, p. 141], Suceava (Brad-Negru, Dealul Morii), care datează cu secolele XV-XVI p. Chr. (figura 11).

Din perspectiva relaționării surselor arheologice (consemnate pe parcurs) cu subiectul în discuție se conturează, credem, unele argumente relevante pentru a formula câteva concluzii. Probele pictografice și materiale atestate aduc în circuitul științific date, informații, cunoștințe noi și documente relevante privind fondul organologic în cultura artistică românească de altădată, cu implicații directe sau indirecte la tema cercetată pentru unele evaluări preliminare. Izvoarele istorico-arheologice studiate permit a restabili tabloul, fie și incomplet, al existenței și răspândirii mai multor instrumente muzicale în viața comunităților din spațiul carpato-danubiano-pontic.

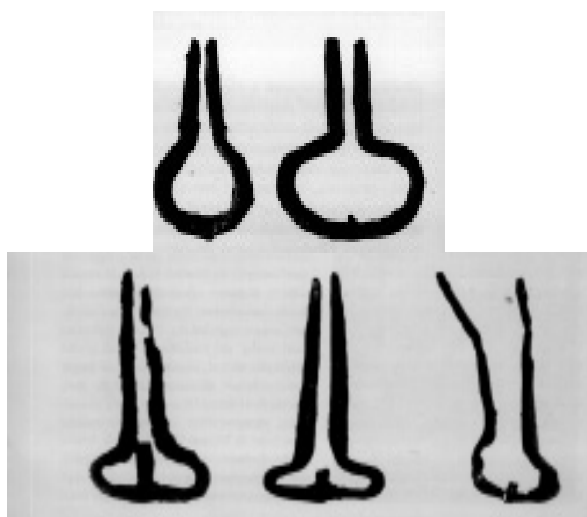
Figura 9. Fragment de *aulos* lucrat în os, cu patru orificii pentru degete (sec. V-VI p. Chr. - Histria)

Figura 10. Drâmbe din fier (sec. IX-X p. Chr. – Orheiul-Vechi)

În lumina informațiilor pe care le deținem la stadiul actual al investigațiilor, putem constata că acestea reprezintă o importanță cognoscibilă deosebită prin înregistrarea instrumentelor muzicale după forma exterioară (dreaptă, încovoiată, dublă, simplă, rotundă etc.), dimensiuni, material de construcție utilizat pentru confecționare (trestie, argilă, lut ars, coarne sau oase de animal ori de pasăre, metal ș.a.), modul sau principiile emiterii sonore (prin suflare, percuție, ciupire).

Documentele arheologice semnaleză nu doar prezența fondului organologic evocat, ci și cadrul lui de manifestare. Specificul instrumental este pus în valoare în timpul acțiunilor militare, la manifestările cu caracter agremental, la ritualurile religioase sau în timpul marilor serbări și ceremonii populare, în susținerea ritmică și melodică a dansurilor sau mișcărilor rituale, a cântecelor vocale ș. a. Totodată, ținând seamă de aserțiunile de mai sus, putem aprecia (cu o anumită aproximație) însușirile (caracterul) idiomurilor melodice generate, care se vor distinge și ele prin sonorități eminente cu solicitarea (în funcție de cadrul prilejuit) diferențiată a anumitor instrumente, timbruri sau culori instrumentale, cromatica sunetelor fiind astfel implicată direct în

Figura 11. Drâmbe din fier (sec. XV-XVI p. Chr. – Brad-Negru, Dealul Morii, Suceava)

identificarea mesajului muzical. Din punct de vedere al perspicacității, ne apare un discurs sonor cu caracter maiestos, eroic, distractiv, de nuanță monocromă, determinat de particularitatea și oficialitatea prilejului de manifestare, expus în măsura posibilităților tehnice ale instrumentelor. O ultimă precizare, extrem de importantă, se referă la prezența din cele mai vechi timpuri a patru familii instrumentale în patrimoniul organologic: idiofone, membranofone, aerofone și cordofone.

BIBLIOGRAFIE

1. Bucur M. Un instrument muzical din perioada feudală timpurie descoperit la Bisericiuța-Garvăn. În: Studii și cercetări de istorie veche. București, 13, nr. I, 1962, p. 197-199; apud Cosma V. Mărturii arheologice asupra vieții muzicale pe teritoriul românesc în perioada comunei primitive și a sclavagismului. În: Studii de muzicologie. Vol. 1. București: Editura muzicală, 1965, p. 380.
2. Cosma V. Două milenii de muzică pe pământul României. Introducere în istoria muzicii românești. București: Editura Ion Creangă, 1977.
3. Cosma V. Mărturii arheologice asupra vieții muzicale pe teritoriul românesc în perioada comunei primitive și a sclavagismului. În: Studii de muzicologie. Vol. 1. București: Editura muzicală, 1965, p. 373.
4. Rosca M. A Torma Zsofia gyijemeny. Kolozsvár: 1941; apud Ghircoiașiu, Romeo. Contribuții la istoria muzicii românești. București: Editura muzicală, 1963.
5. Бруяко И. В., Секерская Е. П. Очерки экономики Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. Одесса: Ирбис, 2016.
6. Бырня П. Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье (XV– начало XVI в.). Кишинев: Штиинца, 1984.
7. Дергачев В. А. Выхватинский могильник. Кишинев: Штиинца, 1978.
8. Кошуба М. Т. Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна). În: Stratum plus. Cultural Anthropology. Archaeology, № 3. Kishinev: 2000.
9. Никулицэ И. Т. Изучение северофракийских поселений в ханском микрорайоне. În: Археологические исследования в Молдавии в 1981 г. Кишинев: Штиинца, 1985.
10. Рафалович И. А. Данчены. Могильник Черняховской культуры III–IV вв. н.э. Кишинев: Штиинца, 1986.
11. Тудор Д. Старинные музыкальные инструменты. În: Народная Румыния. București, nr. 6, iunie 1964, p. 46; apud Cosma V. Mărturii arheologice..., lucr. cit., p. 377.
12. Черныш А. Палеолит и мезолит Приднестровья. Москва: Издательство «Наука», 1973.
13. Черныш А. Флейта палеолитического времени. În: Краткие сообщения Института Истории Материальной Культуры. Вып. 59. Москва: Изд. АН СССР, 1955, p. 129-130.